

II.

Curiosity and Control

Albin Biblom
15.2–3.3 2024

Djuret som föreställning

Under de senaste 20 åren har mer än 1,9 miljoner kvadratkilometer vild natur gått förlorad som en konsekvens av den mänskliga kulturens expansion. Av de våtmarker som var intakta för trehundra år sedan återstår bara 13% idag, och uppskattningsvis hälften av alla ursprungliga skogar har försvunnit, de flesta av dem under det senaste halvsekle. Samtidigt visar mätningar på en genomsnittlig nedgång för vilda arter på närmare 70% i de delar av världen där exploateringen pågår som mest intensivt så stor som 94%. En internationell panel av forskare gjorde år 2019 bedömningen att 1 miljon arter står under hot om utrotning på grund av mänsklig verksamhet.

Annorlunda uttryckt: Den levande omvärld som under större delen av människans historia utgjort det självklara sammanhanget för hennes liv, gör det helt enkelt inte längre. Och kanske är det just utifrån denna bakgrund vi bäst kan förstå den verklighet vi ställs inför i djurparker och på naturhistoriska museer, där de vilda djur som en gång framträdde för oss på sina egna villkor nu istället möter oss helt och hållet på våra - satta i tjänst för att, levande eller döda, iscensätta våra föreställningar om dem, och om vår egen roll i relation till dem.

En central aspekt av vår kulturella syn på det vilda djuret - intressant nog lika präglande för samtidens bevarandeaktivism som för trofésamlade och vetenskaplig exposition - är det enskilda djurets underordning relativt sin art. Djurparkernas djur är, oavsett hur mycket de namnges och i vissa sammanhang förmänskligas, i grunden närvarande som exemplar. De utgör en sorts ofrivilliga martyrer för den natur de valts ut för att representera - eller "ambassadörer för det vilda", med en något mer eufemistisk fras.

Genom att beskåda de enskilda djuren i det fängelse där vi placerat dem, ska vi alltså fås att inse vikten av deras – eller snarare, deras artfränders – fortsatta existens. I den mån vi erkänner att den frihetsberövade tigrern, björnen och giraffen lider, lider de i alla fall inte förgäves: de lider, intalar vi oss, för att övertyga oss om sin rätt att finnas till.

En fråga som bör väckas hos den som möter ett djur i djurparkens artificiella miljö – och som Bibloms verk rör sig djupt in i – är vad ett djur egentligen är. Vi förstår den varelse som i timme efter timme, dag efter dag, står och vaggar rytmiskt på stället från sida till sida som en elefant, helt enkelt eftersom den är stor och grå, med en lång snabel som lojt svänger i takt med dess sjukligt envetna dans. Den har, som en av rösterna i *Curiosity and Control* påpekar, samma form, färg och storlek som en elefant. Men är den, berövad varje möjlighet att utöva sina naturliga beteenden i den miljö som årmiljoner av evolution har anpassat den för, en elefant i någon mening därutöver? Den gorillahanne som under decennier i fullständig isolering i en kal bur inte kommit i kontakt med ”någonting naturligt utöver maten han äter och avföringen han producerar” – i vilken mening är den en gorilla?

Redan i vår kulturs svar på denna fråga – och i än högre grad i den generella oviljan att ställa den – finns ett djupt ideologiskt antagande närvarande; ett som prioriterar arttillhörighetens abstraktion över individens levande verklighet, och som slår fast att det är fullt möjligt att utan några djupare konsekvenser separera en levande varelse från den naturliga omgivning som format den till vad den är. Att vara tiger har ingenting med djungler att göra, ingenting med jakt eller doft eller solen som glödande vältrar sig fram över himlen: Att vara tiger är att vara randig och ha tassar.

För den som ifrågasätter denna kulturella grundpremiss tycks skillnaden mellan de två former av framställning av det vilda som Bibloms verk behandlar – det naturhistoriska museets uppvisande av döda djur å den ena, och djurparkens exponering av levande å den andra – närmast oväsentlig: Med det mesta av vad det innebär att leva avlägsnat, framstår livet som något av en formalitet.

Curiosity and Control formulerar en mångbottnad och sammansatt kritik av rimligheten i att utelämna naturlig livsmiljö, beteenden och behov från förståelsen av vad ett djur är – och kanske är detta en kritik som är lika giltig när det kommer till synen på oss själva. Människan är, i samma grad som övriga djur, formad av evolutionen i samspel med en naturlig omgivning bestående av andra levande organismer, men berömmar sig av en flexibilitet som tillåter henne att, till skillnad från djuren, överskrida detta nedärvda förflutna. Att likt gorillahannen på London Zoo inte komma i kontakt med någonting naturligt utöver maten vi äter och avföringen vi producerar är en beskrivning som för många av oss inte ligger alltför långt från sanningen.

Det är förstås fullt möjligt att betrakta djurparker och naturaliesamlingar som monument över denna utveckling – ett bevis för att vi rört oss så långt från vårt primitiva ursprung att det vilda varken längre utgör ett hot eller en livsförutsättning, utan på sin höjd förströelse och underhållning. Men lika gärna kan de förstås som motsatsen: Ett vittnesbörd om vår fortsatta längtan efter verkliga möten med den ickemänskliga naturen, oavsett den omfattning i vilken våra handlingar omöjliggjort dem. Om oviljan att ge upp den barnsliga förhoppningen att det instängda djuret ska lyfta sin apatiska blick och möta vår egen, och därigenom bekräfta vår mänsklighet.

Är djurparken ett monument över något, är det kanske framförallt vår ännu inte kvästa längtan efter det vilda som vi trott oss sedan länge vara fria från.

Ändå är det alltså knappast i någon meningsfull bemärkelse det vilda djuret som möter oss i djurparkernas hägn - det som, med filosofen Martin Bubers ord inte bara är ”något annat, utan verkligen det andra i sig självt” - utan snarare något som i allt väsentligt är vår egen skapelse: ett djur som övergått till en ikon av sig självt, som berövats allt utöver sin symbolfunktion. Och på denna skapelse kan vi projicera efter behov: vår triumfatoriska seger över naturen, lika väl som vår respektfullt jämbördiga relation med den. Men faktum kvarstår att medan det vilda djuret besitter en egen självständig agens, en som i många fall även omfattar förmågan att hota oss, har djuret i fångenskap fråntagits varje rest av sådan. Där det vilda djur som visar sig för oss ger oss sin uppenbarelse av egen fri vilja - det hade kunnat hålla sig dolt, men väljer att träda fram - har djurparkens djur tvingats till synlighet. Efter att ha trängt undan och decimerat dem i sådan grad att de inte längre utgör ett naturligt inslag i vår vardagliga omgivning, konstruerar vi särskilda utrymmen i syfte att kunna se dem när vi vill, på vår egen begäran - och tycks sedan ägna stor kraft åt att intala oss att det som sker är möten präglade av ömsesidighet.

Det finns en smärtsam grundpremiss för tillvaron, inte minst kännbar för den som någon gång försökt komma nära en annan människa, nämligen att det okontrollerbara och det levande är ett och detsamma: det enda som verkligen kan lindra ens ensamhet är det som också kan lämna en. Den som insisterar på att bibehålla kontrollen kommer för alltid att förbli i grunden ensam, och den som vill uppleva verklig närhet måste omvänt vara beredd att ge upp en del av sin kontroll.

Kanske är det just ambivalensen, eller till och med skräcken, inför detta faktum som mer än något annat präglar den mänskliga verksamhet som Biblom gestaltar: Å ena sidan behovet av det vildas närvaro, å andra sidan oförmågan att verkligen erkänna dess subjektivitet. Besökaren som från hägnets utsida ser på medan elefanten fortsätter vagga fram och tillbaka, rytmiskt från sida till sida med snabeln hjälplöst dinglande, är kanske bland de mest kraftfulla bilder som går att finna för detta: Hur vi först efter att ha omintetgjort det vilda djurets hem, autonomi och livslust - de vill säga allt som utgjorde dess självständiga existens - inser att resultatet för vår egen del inte blev en seger, utan en bråddjup ensamhet.

Helena Granström, 2022

Helena Granström (f.1983) är författare med bakgrund inom fysik och matematik. Hon debuterade 2008 och har därefter utkommit med verk inom ett flertal genrer, där ibland essäboken *Det som en gång var* (2016) och romanerna *Betydelsen av kärlek* (2020) och *Königsberg* (2022).

Curiosity and Control (2018)

Förundran, exploatering och en önskan om att bevara; *Curiosity and Control* handlar om vår komplexa relation till naturen. Genom intervjuer med djurparkschefer, historiker och arkitekter undersöks hur dioramor på naturhistoriska museum och djurparker försökt återkoppla människor med naturen, liksom vår drift att kontrollera den. Som djurparkschefen David Hancock's uttrycker det; *There's a fine line between loving something and possessing it.*

Regi/foto: Albin Biblom
Klipp: Bernhard Winkler & Albin Biblom
Musik: Goran Kajfes & David Österberg
Kompletterande foto: Martin Lippmann
Grade: Nils Fridén
Producenter: Adam Marko-Nord
& Sara Waldestam/Alphaville 2.0
Längd: 58 min
I samproduktion med K special
Emelie Persson/SVT med stöd av
Cecilia Lidin, Svenska Filminstitutet

I. Mechkar - the story of a Bulgarian Bear Owner **26.1–11.2**

II. Curiosity and Control **15.2–3.3**

III. The Conquest of Space **7.3–17.3**

De senaste 20 åren har Albin Biblom undersökt människans önskan att utforska men också tukta natur och djur. I en tredelad utställning med utgångspunkt i tre dokumentärfilmer får besökaren en inblick i hans djupgående research.

I alla filmerna finns människans motsägelsefulla strävan efter att vara ett med naturen och i samma andetag distansera sig från den och kontrollera den. Detta paradoxala förhållningssätt undersöks genom olika typer av fenomen, som djurparkers konstruktion, utdöende traditioner och människans idéer om expansion.

I utställningsrummet visas varje film i sin helhet under respektive utställningsperiod. Berättelserna utvidgas med fotografier, texter och arkivmaterial.

www.centrumforfotografi.se

